

Cartes de Salvador Espriu a Vimala Devi i a Manuel de Seabra

VÍCTOR MARTÍNEZ-GIL

L'escriptor portuguès Manuel de Seabra (Lisboa, 1932) va arribar per primer cop a Barcelona l'any 1954 convidat per Antoni Ribera, també escriptor i fill del lusitanista i iberista Ignasi de L. Ribera i Rovira. Seabra s'havia interessat pel català a finals dels anys quaranta gràcies a *Kataluna Antologio* (1925, reedició del 1931), una antologia de literatura catalana en esperanto organitzada per Jaume Grau Casas. Arran d'això, Seabra va escriure demanant informació sobre el català a l'esperantista Delfi Dalmau, el qual li va trametre gramàtiques i altres llibres i el va posar en contacte amb Antoni Ribera. L'amistat de Seabra amb Ribera, ininterrompuda des de l'any 1949 fins a la mort del català, esdevinguda el 23 de setembre del 2001, va tenir com a primer resultat la col·laboració de Seabra en la revista d'Antoni Ribera *Occident*, de la qual va ser corresponsal a Lisboa, i la d'Antoni Ribera en la publicació *Cadernos Literários Neo*, que Seabra codirigia a Lisboa juntament amb J. Felizardo Marques, Miguel Bruma i Henrique Tavares. Així, al número 1 (novembre 1952), Antoni Ribera, del qual s'hi publicava una nota biogràfica, hi va fer aparèixer tres poemes («Gea», «Em que pátria antiga nos encontramos?» i «Era uma terra...»), i al número 2 (desembre 1952), dedicat a la literatura catalana, l'article «Agustí Bartra e a sua obra». En aquest número van aparèixer dos missatges dels escriptors catalans. El primer, datat a Barcelona el novembre del 1952, és una salutació fraternal que recull els tòpics sobre l'amistat entre els dos pobles marítims de la Península que Joan Maragall i Ribera i Rovira havien difós a començaments del segle XX. Sembla redactat per Antoni Ribe-

1. Els signants són, per l'ordre en què apareixen: Ferran Canyameres, Salvador Espriu, Maurici Serrahima, Josep Sol, Miquel Arimany, Carles Sala, Josep Miracle, De Santserni, Antoni Ribera, Albert Manent, Marià Manent, Ferran de Xérica, Lluís de Rialp, Maria Dolors Orriols, Josep Pedreira, Pau Casals, Adolf Nanot, Maria Aurèlia Capmany, Joan Barat, Jordi Sarsanedas, Ramon Bech, J.V. Foix, Lluís Gassó, Dr. Leandre Cervera, Joan Perucho, Joan Lluís, Agustí

ra i està signat per quaranta-tres personalitats, entre les quals Salvador Espriu.¹ El segon, escrit des de Ciutat de Mèxic l'11 de novembre del 1952, es limita a exaltar la importància moral i cultural de la literatura i de l'art.² El número contenia presentacions de Felizardo Marques i de Manuel de Seabra, poemes –com tots els textos únicament en portuguès– de Lluís de Rialp, Joan Vinyoli, Joan Fuster, Agustí Bartra i Joan Maragall, un conte de Maria Dolors Orriols i l'assaig d'Antoni Ribera sobre Agustí Bartra ja esmentat i un de Luís Fontes Albornoze sobre Maragall.

De l'amistat d'Antoni Ribera amb Manuel de Seabra va néixer també, durant els primers mesos del 1954, l'antologia *Os Melhores Contos Catalães* (Lisboa, Portugalí Editora, 1954), amb selecció i prefaci del primer i amb traduccions del segon, que incloïa els contes *Três Irmãs* (*Tres sorores*) i *O Decapitado* (*L'escapçat*) de Salvador Espriu.³ L'antologia va ser rebuda amb satisfacció pels escriptors catalans i, un cop arribat Seabra a Barcelona, es va organitzar un sopar al restaurant «7 portes» per homenatjar-ne els autors. Espriu, que havia d'assistir-hi, finalment no ho va fer, però després Seabra el va visitar al seu despatx del Passeig de Gràcia i es va iniciar una relació personal i també epistolar, per bé que de les cartes d'aquella primera època no se n'ha conservat cap.

El 1954, doncs, Manuel de Seabra s'instal·la a Barcelona, on viurà prop d'un any i on tornarà a residir l'any 1957 i, amb estades a Portugal, Brasil, França, Anglaterra i URSS, durant els anys 1958-1972, fins que s'hi establirà el 1973. Fins a l'any 1973, per tant, en què va venir a Barcelona amb la seva dona Vimala Devi sense deixar de tenir casa a Portugal, Seabra es va moure per Europa i Amèrica del Sud i encara, entre el 1976 i el 1981, va tornar a Lisboa com a corresponsal del diari *Avui*.⁴ Les vint-i-una cartes –algunes de les quals són targetes– més una de fragmentària en nota que ara es publiquen de Salvador Espriu a Vimala Devi i a Manuel de Seabra, datades entre el gener del 1963 i l'abril del 1975,⁵ ens mostren part d'a-

Esclasons, Rafael Tasis i Marca, Joan Grases, Mn. Ramon Muntanyola, Delfi Dalmau, J. M. de Sucre, Cèlia Sunyol, Aurora Bertrana, Carme Monturiol Puig, J. M. Poblet, J. Bofill i Ferro, Manuel Cruells i Fèlix Cucurull. I, amb la indicació «De València»: Xavier Casp, Joan Fuster, Miquel Adlert i Jaume Bru i Vidal.

2. El missatge és signat per Anna Murià, Pere Calders, J. Roure-Torrent, Vicenç Riera Llorca, A. Tona i Nadalmai, Agustí Bartra i Josep Soler Vidal. L'únic agermanament explícit que hi apareix és la constatació que catalans i portuguesos són «artífices de línguas derivadas duma origem comum».

3. Els altres autors antologats van ser Jacint Vedaguer, Raimon Casellas, Santiago Rusiñol, Prudenci Bertrana, Víctor Català, J. Pous i Pagès, Joaquim Ruyra, Josep Carner, Àngel Ruiz i Pablo, Miquel Llor, Josep Sol, Pere Calders, Mercè Rodoreda, Agustí Bartra, Anna Murià, Aurora Bertrana i Maria Dolors Orriols.

4. Sobre les activitats i l'obra de Manuel de Seabra, traductor i escriptor en portuguès, en esperanto i en català, es pot consultar, entre d'altres, O. PI de CABANYES, «Manuel de Seabra, lligat a dos caps», *Serra d'Or*, núm. 274-275, 25 de juliol del 1982, p. 41-43; E. MAYONE DIAS, «Manuel de Seabra: una veu portuguesa a Catalunya», dins DD.AA., *Actes del Sisè Col·loqui d'Estudis Catalans a Nord-Amèrica / Vancouver 1990*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1992, p. 333-342; el volum col·lectiu *Manuel de Seabra. Liaj multaj patrioj / Sus muchas patrias / Les seves moltes pàtries / As Suas Muitas Pátrias* dels Cuadernos de estudio y cultura, núm. 8, març 1998 (reproduït dins M. de SEABRA, *A Reforma dos Cavalos*, Lisboa, Editorial Escritor, 1998, p. I-XXXVI); i les notícies contingudes dins X. PÀMIES, *La recepció de la narrativa portuguesa a Catalunya en el període 1900-1974 en el context de les relacions culturals lusocatalanes*, Treball de recerca, juliol del 2002: Universitat Pompeu Fabra.

5. A aquestes cartes cal afegir les dues mecanoscrites que es publiquen en nota de Josep Espriu, l'última de les quals és de l'abril del 1976.

questa peregrinació, adreçades primer a Lisboa i després a Londres, on Seabra va treballar per a la BBC a partir de mitjan 1963 i fins al 1971, i altre cop a Portugal. Com es veu a les cartes, aquestes anades i vingudes són essencials per explicar un equívoc: la no publicació d'un pròleg d'Espriu per al llibre *Telepoemas* (Coimbra, Atlântida editora, 1970) de Vimala Devi, que va arribar tard a causa dels canvis de domicili de Devi i Seabra, els quals aleshores preparaven el seu retorn a Portugal aprofitant les vacances d'estiu.

Les cartes de Salvador Espriu als dos escriptors portuguesos, o de l'àmbit cultural portuguès, ja que Vimala Devi és nascuda a Goa, l'antiga colònia lusitana a l'Índia, presenten diferents punts d'interès. En primer lloc, són un comentari a l'obra de creació de Vimala Devi. Comencen amb les referències al llibre *Súria*, que va propiciar l'única traducció que conec d'Espriu del portuguès al català, i culminen amb el projecte de pròleg per al llibre *Telepoemas*. Aquest pròleg, que l'escriptor va voler incloure –revisat el 17-XII-1980– al seu llibre *Ocnos i el parat esglai*, de futura publicació a cura de Ramon Balasch dins les *Obres completes. Edició crítica* d'Espriu que s'editen actualment sota la direcció de Rosa Maria Delor, es reproduïx aquí, en apèndix, per primera vegada. Com s'anirà indicant al llarg de les notes, les opinions d'Espriu sobre l'obra de Vimala Devi van ser incloses al llibre *A Literatura Indo-Portuguesa*, escrit per Vimala Devi i Manuel de Seabra i publicat a Lisboa l'any 1971 en dos volums: l'estudi pròpiament dit (que és el que aquí se cita) i una *Antologia*.

En segon lloc, aquest epistolari –dissortadament unidireccional perquè, com ja se sap, Espriu no conservava les cartes rebudes– permet resseguir el procés de traducció que Manuel de Seabra va fer de *La pell de brau* al portuguès i a l'esperanto, realitzades quan es trobava treballant a Londres. La traducció a l'esperanto només es va publicar parcialment a la revista danesa *Norda Prismo*. Segons sembla, havia de ser publicada pels esperantistes catalans, però el fet que, contemporàniament a Seabra, Abel Montagut també presentés una traducció de *La pell de brau* a l'esperanto, va avortar el projecte. Sense que els esperantistes catalans volguessin decidir-se per cap de les dues versions i havent-se negat Manuel de Seabra a fer-ne una de nova a partir de les dues existents, el resultat és que finalment no se'n va publicar cap. Pel que fa a la versió portuguesa, finalment va arribar a bon port gràcies a la intervenció de l'escriptor José Cardoso Pires, el qual aleshores treballava a Londres amb Manuel de Seabra. Cardoso Pires va enviar la traducció a Fernando Assís Pacheco, el qual coneixia el català i treballava aleshores a l'editorial Dom Quixote. Les cartes revelen els dubtes de traducció que Manuel de Seabra plantejava a Espriu. En aquest sentit, trobem una llista de termes i d'expressions que Espriu comenta i, també, una llarga carta, datada el 23 d'abril del 1970, on l'escriptor explica algunes de les referències del llibre i l'ús de determinades paraules.

Finalment, però no pas amb menor importància, aquestes cartes ens il·lustren sobre l'ideari iberista de l'autor de *La pell de brau*. A hores d'ara és ben sabut, encara que de vegades s'oblida, que quan Espriu va decidir usar el corònim «Sepha-

rad» ho va fer pensant en el sentit que el mot tenia per als antics jueus peninsulars, és a dir, el conjunt de la Península, no pas el que avui dia coneixem com a Espanya. Per a aquesta última, Espriu es va reservar el nom, grotesc i no pas líric, de «Konilòsia». Certament, l'iberisme d'Espriu, que ell es va afanyar a relacionar amb el de Joan Maragall, va patir una certa evolució al llarg dels anys. A diferència de Maragall, Espriu es va resistir a negar que Espanya fos una entitat política amb un sentit històric i cultural que incloïa Catalunya, i tan sols als anys vuitanta va parlar clarament d'una Espanya federal composta per quatre nacions: la castellana, la galaicoportuguesa, la basca i la catalana (definida pels territoris catalanoparlants).⁶ Estudis recents han situat l'origen de l'iberisme d'Espriu en els diferents debats que a partir dels anys cinquanta es donen al voltant del tema de les relacions entre les cultures castellana i catalana, uns debats que tenen de fons la revaloració de Maragall.⁷ En tot cas, sembla evident que Espriu es va veure a ell mateix com un escriptor hispànic en el sentit ampli del mot, i que, a partir de *La pell de brau*, quan pensava en Espanya o en la Península, es va considerar agermanat amb els portuguesos. Diferents frases i expressions de les cartes a Manuel de Seabra i a Vimala Devi així ho demostren: «Potser un anglès no aprovaria –ni entendria– el to d'aquesta carta. Pitjor per a ell. Nosaltres som hispànics, i no pas tous, però» (carta del 2 de febrer del 1970), o bé, quan parla de Vimala Devi (vegeu la nota 20), es refereix a la «civilització hispànica portuguesa».

En la transcripció de les cartes, feta a partir de fotocòpies dels originals, tan sols he regularitzat l'ús de la cursiva (subratllat en els originals) i he traduït alguns aspectes formals amb la negreta (s'indica quan succeeix). Quan hi ha alguna correcció, ho indico en nota. He editat les cometes altes com a baixes. Indico els casos en què es tracta de targetes i els documents que són mecanografiats o que tenen indicacions impreses. He indicat amb // el canvi de full, amb el número a dins si Espriu numerava les pàgines i amb el número inicial indicat al marge superior. Altres signes usats es descriuen a les notes. Algunes d'aquestes cartes són encara a mans dels seus receptors –i així ho he indicat quan es reproduïxen a partir de la fotocòpia que em van lliurar Manuel de Seabra i Vimala Devi–, però d'altres van ser donades per Manuel de Seabra a l'Internationales Esperanto-Museum de la Österreichischen Nationalbibliothek, la qual és dipositària del seu llegat. Agraeixo al senyor Herbert Mayer de la Biblioteca Nacional d'Àustria la promptitud amb què me'n va fer arribar còpia mitjançant la mediació de Manuel de Seabra.

6. Vegeu V. MARTÍNEZ-GIL, «“El meu poble i jo”: construcció literària i representativitat col·lectiva en Salvador Espriu», dins DD.AA., *Les literatures catalana i francesa: postguerra i engagement*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2000, p. 243-260.

7. Vegeu O. GASSOL I BELLET, *La pell de brau de Salvador Espriu o el mite de la salvació*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2003, esp. p. 57-69, i O. GASSOL I BELLET, «*La pell de brau*. L'Espanya d'Espriu», *L'Avenç*, núm. 283, setembre 2003, p. 30-32.

SALVADOR ESPRIU⁸

Barcelona, 16 de gener de 1.963.
Sra. Vimala Devi.
Lisboa.

Molt distingida senyora,

M'ha complagut moltíssim la tramesa del vostre llibre solar, «Súria»,⁹ tan gentilment dedicat. Sóc ben sensible a l'honor que el vostre obsequi suposa i a la vellutada harmonia dels vostres versos, del vostre sonor i delicat portuguès.¹⁰ Jo el llegeixo prou bé, però no goso escriure'l. Per això m'adreço a vós en el meu català, convençut que també l'haureu d'entendre.

No he après mai el concani: només una mica de sànscrit, que he oblidat, en els meus ja molt llunyans anys universitaris. De la vostra traducció portuguesa del vostre poema «Anga than Goean», m'atreveixo a fer-ne en la meua llengua la següent no gens inspirada versió:

«Record de Goa.»

Dintre meu,
el més suau perfum
és el teu record.

En contemplar Súria,
descobreixo la teva imatge
en una breu meditació.

Avui les teves cançons
es perden en la nit,
com somnis.¹¹

8. Nom i ratlla de separació impresos.

9. El llibre va aparèixer el 1962 a Lisboa.

10. Les dues primeres frases de la carta van ser reproduïdes dins V. DEVI / M. de SEABRA, *A Literatura Indo-Portuguesa*, Lisboa: Junta de Investigações do Ultramar, 1971, p. 324-325, i en traducció al portuguès a p. 57.

11. La versió original del poema és: «Recordação de Goa» // Dentro de mim, / O perfume mais suave / É a tua recordação... // Ao contemplar Súria, / Tua imagem descobro / Numa breve meditação... // Hoje, as tuas canções / Perdem-se

Accepteu aquest petit exercici com un modest homenatge a la vostra terra, a la vostra gent i a la vostra poesia.— Disposeu del vostre agraït afm.

Salvador Espriu.

2

SALVADOR ESPRIU¹²

Barcelona, 4 de febrer de 1.963.

Sra. Vimala Devi.

Lisboa.

Molt distingida senyora,

Li agraeixo molt la seva tan amable carta del vint-i-vuit de gener.— No sempre els poetes són més comprensius que els altres homes, però són més responsables de les seves incomprendions, perquè veuen més enllà: més endintre, o no mereixen el nom de poetes.

Moltes gràcies d'avançada pel seu anunciat llibre de contes, la prosa del qual valdrà, n'estic segur, la seva poesia.¹³ Desitjo que tingueu: un gran èxit de públic i de crítica, que és el que sens dubte ha de merèixer.

Saludi cordialment el seu marit i també Fèlix Cucurull,¹⁴ que suposo que no es trobarà a hores d'ara gaire lluny de vostès.— Mani sempre el seu afm.

Espriu.

na noite / Como sonhos... » Des de «No he après...» fins a «la vostra poesia», inclosa la versió catalana del poema, reproduït amb traducció al portuguès dins V. DEVI / M. de SEABRA, *A Literatura Indo-Portuguesa*, p. 334-335.

12. Nom i ratlla de separació impresos.

13. Es refereix a *Monção*, aparegut a Lisboa aquell any i reeditat amb contes nous el 2003. N'hi ha versió catalana de l'autora: *Monsó*, Vilanova i la Geltrú: El Cep i la Nansa, 2002.

14. Seabra havia conegut Fèlix Cucurull gràcies a Antoni Ribera l'any 1954. Posteriorment, Cucurull va ser a Portugal a casa de Manuel de Seabra el 1959. El 1963 va tornar a Portugal amb una beca de la Fundació Gulbenkian, aconseguida gràcies a la mediació de Domingos Monteiro, del qual Cucurull havia traduït *El mal i el bé* (1958) dins la Nova Col·lecció Lletres de Santiago Albertí. De la col·laboració entre Seabra i Cucurull van sortir els dos volums de l'*Antologia de contes portugueses* (Barcelona, Albertí Editor, 1959) i el llibre *Poetes portugueses d'ara* (Palma de Mallorca, La Font de les Tortugues, 1961). Sobre les relacions de Cucurull amb Portugal, vegeu I. ALBÓ, *Fèlix Cucurull, la lluita per l'autenticitat*, Barcelona: La Llar del Llibre, 1987; i X. PÀMIES, *La recepció de la narrativa portuguesa*.

SALVADOR ESPRIU¹⁵

Barcelona, 20 de març de 1.963.

Sra. Vimala Devi.
Lisboa.

Molt distingida senyora i amiga,

Com que no m'atreveixo a escriure-li en un mal portuguès i no m'agrada de fer-ho en un inexpressiu castellà, anglès o francès, o en qualsevol altra de les llengües que més o menys potinejo, m'adreço a vostè en català, que és l'única parla de la meva sinceritat i de la meva autenticitat. Si li costa una mica d'entendre'l, confio que el seu marit i el bon amic Cucurull li ajudaran a vèncer les possibles dificultats.

Moltes, moltes gràcies per l'extremat honor que m'ha fet en enviar-me, tan gentilment dedicat, un exemplar del seu llibre de contes;¹⁶ un dels reculls més bonics que en aquests anys de qualsevol llengua hagi llegit. Jo no sé què admirar més, si la traça narrativa, o la meravellosa força poètica, o el prodigi formal de la seva prosa, o el savi món de la seva antiquíssima cultura, o la infinita delicadesa de la seva sensibilitat. Certament, és un llibre d'un gran escriptor, però encara més el d'una dona d'una qualitat excepcional.

Permeti'm que li expressi, doncs, el meu aplaudiment i que li faci el fàcil auguri d'una carrera literària d'un pervenir incalculable. Mani sempre el seu agraït afm.

Espriu.

15. Nom i ratlla de separació impresos. Transcriu la carta de l'arxiu particular de Vimala Devi i Manuel de Seabra.

16. A partir d'aquí i fins al final del paràgraf, aquest elogi de *Monção* va ser reproduït dins V. DEVI / M. de SEABRA, *A Literatura Indo-Portuguesa*, p. 227, i en portuguès a p. 235.

4

Barcelona, 20-VII-65.
Sr. Manuel de Seabra.
Londres.

Estimat amic,

Moltes gràcies per la vostra carta. Em faig càrrec del que en ella em dieu i trobo que vàreu fer molt bé d'aprofitar totes les hores de sol i de platja que vàreu poder.— Tanmateix, vaig estar molt content de tornar-vos a veure, després de tants anys, encara que aquest nostre encontre va ser brevíssim i enmig d'un aldarull. Em va agradar molt, també, de conèixer la vostra distingida esposa, a qui us prego de saludar de part meua. Per a ella i per a vós formulo els millors auguris d'èxit i de felicitat.— Disposeu sempre del vostre devot afm.

Salvador Espriu.

5

Barcelona, 9 d'agost de 1968.¹⁷
Excma. Sra. Vimala Devi.
Londres.

Molt honorable, distingida i admirada senyora i amiga,

Acabo de rebre la seva tan atenta i amable carta del set del corrent i m'apresso a contestar-la. És clar que l'autoritzo a publicar la meua carta, encara que no calia aquest permís, perquè és ben seva. Això és només una mostra de la seva extremada delicadesa i correcció: m'honora molt de saber que el meu modestíssim text serà incorporat a la seva molt important «Història de la literatura Indo-portuguesa», per a la qual desitjo tota mena d'èxits.¹⁸

Faci el favor de saludar de part meua el seu il·lustre marit. Disposi sempre del seu afm.

Salvador Espriu.

17. Transcripció de la carta de l'arxiu particular de Vimala Devi i Manuel de Seabra.

18. El llibre, en efecte, va guanyar el premi Abílio Lopes do Rego.

ELAIA, S. A.
TAPINERIA, N.º 10, 2.º, PUERTA 9
BARCELONA – 2¹⁹

Barcelona, 24 d'agost de 1968.
Excma. Sra. Vimala Devi.
Londres.

Molt honorable i admirada senyora i amiga,

És per a mi una gran distinció que vostè vulgui publicar la meua opinió crítica sobre la seva extraordinària poesia al monumental estudi que prepara sobre la literatura indo-portuguesa.²⁰ Quant a les molt generoses i cordials paraules que dedica a la notícia sobre el Premi Nobel, les agraeixo de debò, encara que no hi ha la més petita possibilitat que em toqui aquesta loteria.²¹

Faci el favor de saludar de part meua el seu marit, el meu estimat amic. Disposi sempre del seu afm.

Espriu.

19. Indicacions impreses. Espriu utilitzava sovint per a la correspondència privada el paper d'aquesta entitat relacionada amb la mútua mèdica Assistència Sanitària Col·legial S.A. presidida pel seu germà Josep i en la qual va treballar com a assessor jurídic.

20. Espriu torna a autoritzar aquí Vimala Devi a reproduir els seus judicis crítics al llibre *A Literatura Indo-Portuguesa* que ja s'ha citat. Hi ha encara una carta d'Espriu, de la qual només s'ha conservat el segon full, on agraeix la trama del llibre *Hologramas* (1969) de Vimala Devi i que va ser reproduïda en part a *A Literatura Indo-Portuguesa* (p. 325); és el que segueix, fragment que transcriu a partir del full conservat a l'arxiu de Vimala Devi i Manuel de Seabra: «ha trobat en *Hologramas* una de les rares però necessàries vies d'incorporació dels antics i eterns símbols clàssics als mites de l'última ciència i de la recentíssima tècnica. Això no sols em sembla un encert total, sinó un molt intel·ligent /2/ i generós esforç per a ajudar, a nivell d'una autèntica i rigorosa poesia, a superar l'angoixosa, perillosíssima i inevitable crisi del nostre contradictori temps de transició. La seva veu, en part del singular privilegi d'eleva-se en l'encreuament de la immemorial i refinada saviesa hindostànica amb la vella i delicada civilització hispànica portuguesa i la molt dúctil, avisada, escèptica i irònica concepció britànica del món, ens guia i acompanya a tots, d'una manera molt personal i eficaç, en la nostra recerca, a les palpentes, de la llum. Però, a més, aquesta veu, tan madura, és la d'una dona –d'una dama– dotada d'una exquisida i alhora torbadora (gosaria dir “estremidora”) sensibilitat. / Rebi, amb els meus més amistosos records per al seu marit i amb el meu profund agraïment per l'exemplar tramès i la seva tan amable com excessiva dedicatòria, l'aplaudiment i l'admiració del seu devot afm. / Salvador Espriu.» La carta presenta un notable interès, ja que recull temes com l'hispanisme d'Espriu i els principis metafísics encarnats en la crisi històrica. Encara, a la solapa del llibre *Telepoemas* (1970), es va traduir al portuguès el paràgraf fins a «temps de transició», amb una línia anterior que no s'ha conservat en català: «Chega a extremos de desfolhamento formal essencial, que muito poucos são capazes de conseguir».

21. La idea de proposar Espriu per al Nobel havia partit del periodista francès Claude Rois (vegeu *Tele-estel*, 22-IX-1967, citat per F. REINA, *Salvador Espriu. Enquestes i entrevistes, I (1933-1973)*, Barcelona: Centre de Documentació i Estudi Salvador Espriu / Edicions 62, 1995, p. 112). A partir de 1969, «un grup d'intel·lectuals catalans, liderats per Josep M. Castellet, Joan Triadú, Jordi Pujol i Francesc Vallverdú, promou una extensa campanya en aquest sentit. Els secunda el catedràtic de Llengua i Literatura Catalanes Antoni Comes» (A. ESPRIU I MALAGELADA, *Salvador Espriu*, Barcelona: Columna, 1996, p. 72).

Barcelona, 29 de novembre de 1969.²²

Sr. Manuel de Seabra.

Londres.

Molt admirat i estimat amic,

La seva carta del vint-i-tres del corrent és escrita en un català perfecte i li dono les més expressives gràcies per ella, per la seva delicada atenció i per les seves admirables versions a l'esperanto, que m'apresso a retornar a vostè.— Sí, és una llengua molt poètica i expressiva, però encara ho és més, molt més, el meravellós portuguès. En aquesta imperial i universal llengua voldria tenir la sort de ser traduït extensament algun dia.— No cal que li digui que em plaurà molt que les seves traduccions surtin a la revista danesa de què em parla.²³

Vulgui saludar la seva senyora, per la qual sento una il·limitada i devota admiració.— Els desitjo a tots dos molt bones festes.— Disposi // sempre del seu agraït afm.

Espriu.

8

I

LA PELL DE BRAU – dificultats²⁴

Poema XIII, vers 8: per escoltar *manubris* molt lentament tocats

Què son *manubris*? Manubrios, en port. manivelas? Serà alguna referència a les pianoles que es tocaven pels carrers amb un manubri (i el tocador quasi sempre tenia un simi)? = **Sí. Castellà: «organillos».**

22. Carta en dos fulls.

23. Es tracta de la revista *Norda Prismo*. És evident que a Espriu li faria més il·lusió una possible traducció al portuguès que no pas a l'esperanto. En aquesta petició explícita cal veure l'impuls per a la traducció de *La pell de brau* al portuguès que farà Manuel de Seabra. Vegeu, més endavant, sobre *Norda Prismo*, la nota 49.

24. Són tres fulls mecanografiats i numerats a mà en números romans que Manuel de Seabra va enviar a Espriu. Aquest els hi retorna i va aclarint de manera manuscrita, marcant-ho de vegades amb un signe =, els dubtes que li planteja el traductor (comentaris reproduïts aquí en negreta). Entre els símbols + + indico els fragments esborrats per Espriu o, cas que es fa constar, per Seabra, i amb ++++ un fragment il·legible. La cursiva correspon als fragments subratllats per Seabra en el mecanografiat (tot i que no es pot excloure que algun subratllat sigui d'Espriu) o per Espriu en els comentaris manuscrits. Al final hi ha una nota, en targeta a part, on Espriu es disculpa per la manera com contesta. Enviat a l'adreça de Manuel de Seabra a Londres.

Poema XVII, vers 9: *d'entranya de resolis*

No trobo enlloc. = **És una manera popular de dir «rosoli» – «Rou o rosada del sol.»** Etim. «Ros Solis». Per conducte just. de l'anglès. –, licor fet d'aiguarent, sucre, canyella, anís, etc. = L'expressió vol significar «bafarada repugnant de boca i estómac d'embriac».

vers 17: els *bocatins* més pobres

Què són *bocatins*? = **És una errada d'impremta. Cal llegir «bocafins», *fins de Boca*, delicats, llepafils, etc.**

Una de les poquíssimes, val a dir-ho. És una història curiosa i llarga, el perquè de l'error.²⁵

Poema XVIII, vers 17: *ens afaitem de sec en sec*

No entenc. = **Ens critiquem els uns als altres fins a llevar-nos la pell. Amb la màxima duresa i crueltat. I amb el més cru cinisme.**

vers 21: *ens allerem*

No entenc. = **Ens avenim a, acceptem de. En un sentit sarcàstic, és clar.**

vers 51: *tàvega* del tedi

No trobo *tàvega* enlloc. = **Presó. Un mot molt antic. Ja us en parlaré amb més detall, si us interessa, en una altra ocasió, més endavant.**

Poema XX, vers 9: l'estrany *melanocet*

No trobo *melanocet* enlloc. = **És un horrible peix monstruós, –Així m'ho penso. No ho tinc ara a mà.– com el celacant. Perduració dels primitius peixos de les edats geològiques més reculades.**

vers 10: *l'alegre mort*

Què vol dir:

la alegre muerte. Això.

+or el alegre muerto+

II

Poema XXXVI, vers 18: aquest viu *tancat*

No entenc bé. ***Tancat* és «cleda, clos». És una viva cleda, perquè està formada per homes: lladres i brivalla, reis a Sepharad.**

Poema XXXVIII, vers 14: victòria damunt *l'esglai*

Quasi sempre vaig traduir *esglai* per *espanto* o *horror*.

Seria encertat traduir ací per *medo*?

25. L'error ja havia estat corregit a S. ESPRIU, *Obres Completes, I. Poesia*, Barcelona: Edicions 62, 1968.

pela última vitória sobre o medo. Prou. Però esglai és un «medo» portat fins al màxim.

Poema XL, vers 10: Gos, la teva *tos*

Em sembla que *tos* és en portuguès *tosse* (*cough* en anglès).

O estaré equivocat? «**Tos**» aquí és un mot d'argot. Vol dir «gana, fam». **Cobejança, etc.**

versos 19, 20, 21: parafrasejant un proverbi popular portuguès, que diu: «Gato +escaldado+²⁶ escondido com o rabo de fora», he traduït així:

A la meva O. C. he canviat aquesta estrofa per la següent:

«El raro jinete (la Muerte)	De tanto bocejo,	«El genet estrany
siega (con la hoz, la guada-	vê bem como o gato	dalla als camps de l'aire
ña, etc.), en los campos del	tem o rabo de fora.	fenc per al cavall.»
aire, heno para su cabalgadura.»		

Però ara em sembla que no he agafat bé la idea.

En l'altra versió volia dir: «Mira com finalment, de tant passar fam, els estúpids (“Fer el préssec” vol dir “hacer el primo”) se n'adonen (“caen en la cuenta de que les han tomado el pelo”).» Però no ho entenia ningú. I, a més, em sembla que la nova estrofa és més noble i poètica, encara que menys sarcàstica.²⁷

Poema XLI, vers 24: *barriga* en deixalles

No trobo *barriga* en el meu Pal·las.²⁸ Tanmateix és paraula portuguesa i vol dir *ventre, panxa*. Es pot usar com a verbe [*sic*] en portuguès si ho voleu. = «**Barriga**», aquí, és la 3a persona del pres. d'ind. del verb «barrigar». Cast.: «hozar».

vers 34: *esgarips* d'esglai

No trobo *esgarips*. = **Xiscles agudíssims.**

26. Esborrat per Manuel de Seabra.

27. Seabra tradueix així l'estrofa modificada a les *Obres completes*, 1 del 1968: «O estranho cavaleiro / ceifa nos campos do ar / feno para o cavalo» (S. ESPRIU, *A Pele de Touro*, Lisboa: Publicações Dom Quixote, 1975, p. 119). En nota, però, reproduïx la versió anterior: «De tant badallar, / mira com els préssecs / cauen del cavall» amb una traducció diferent de la que surt en aquesta carta: «De tanto bocejo, / vejamos as laranjas / a cair do burro.» En efecte, en portuguès 'laranja', a més de la fruita, indica una persona ingènua, senzilla o sense importància.

28. La tercera edició augmentada i corregida del *Pal·las*. *Diccionari català-castellà-francès* (Pal·las, Barcelona, 1927) d'Emili Vallès havia aparegut a Barcelona el 1962.

III

Poema XLII, estrofa 19:

I ens duia l'esforç
a quedar-nos sense
ramat ni pastor.

Vaig traduir:

E leváva-nos o esforço
a ficarmos sem
rebanho nem pastor.

Esteu d'acord? **Del tot.**

Poema XLVIII, vers 8: *anorcs*

No trobo enlloc. Voldrà dir que no té testicles, amb la possible implicació de no tenir coratge? = **Exactament.**

Molt estimat i admirat amic Manuel de Seabra,

que la vostra exquisida cortesia em perdoni que contesti *així* i *aquí* la vostra tan amable carta del disset del corrent, però és que no dono abast o a l'abast, com vulgueu. I altrament no vull retardar la resposta a les vostres preguntes i consultes. – Moltes, moltes, moltes gràcies per tot. = Vimala és una gran dona i una gran ànima. I una veritable dama, a qui jo beso reverencialment la mà.= Molt bon Nadal i feliç any 1970 per a tots dos i tots els vostres. = Rebeu tota l'amistat del vostre agraït i invariable ++++ afm.:

Espriu.

/ . B., 22-XII-1969.

Barcelona, 2 de febrer de 1970.²⁹

Sr. Manuel de Seabra[.]
Londres.

Molt estimat amic,

Ha estat per a mi una gran notícia saber –la qual cosa, però, ja sospitava– que continua la seva excel·lentíssima obra poètica i que està treballant, a més, en una gran novel·la:³⁰ a ulls clucs ja la considero així, perquè no es pot esperar una altra cosa de la seva gran cultura, de la seva tan vasta i diversa experiència, de la seva maduresa intel·lectual i literària i de la seva rica i profunda humanitat. Ja em triga de veure-la acabada i publicada. Però, d'altra banda, no vagi de pressa: el bon blat, el de la llavor que queda, creix i grana amb un ritme segur.

Malgrat el que vostè em diu, li retorno la còpia que em va enviar: crec que l'ha de tenir vostè, per moltes i diverses raons, entre les qual la de la meua molt precària salut: vostè n'ha de tenir la possessió, sempre el «control». /2/ I així jo estaré més tranquil. Aquestes coses tan precioses i delicades no han de córrer mai el perill –un perill en el meu cas ben previsible i raonable– de caure en mans de terceres persones, per discretes i civilitzades que les puguem suposar. Vostès són dos –i quina parella!– En canvi, jo, encara que tinc germans, estic sol. No, m'estimo més que la còpia retorni al seu poder, fins que arribi l'hora de les edicions. Sobre aquest afer li he de dir que no conec en absolut el senyor Monfort, encara que he sentit parlar molt d'ell (per Stella Leonardos, etc.).³¹ I que vostè té, com és natural, una llibertat absoluta per pactar, contactar, fer i desfer. Tan sols un advertiment: en aquestes coses «pràctiques», jo acostumo a no ficar-m'hi. Ho deixo en mans de la meua Editora, «Edicions 62, S.A.» (Casanova, 71, 2^{on}. – Barcelona. – 11), que vostè coneix prou. Tots els de la Casa són amics meus, però l'home de la meua màxima confiança és en Francesc Vallverdú.

I permeti'm que li parli ara de la seva extraordinària traducció. Li'n parlaré poc, perquè és perfecta, i és un esforç perdut, per neci, intentar d'adjectivar la perfecció.

29. Carta en tres fulls numerats per Espriu.

30. Després d'aquesta carta, Manuel de Seabra va publicar *85 poemes realistas* (1974) i, el 1982, les novel·les *Os Rios sem Nome* i *Els exèrcits de Paluzie*.

31. La poeta brasilera Stella Leonardos havia publicat *Antologia da Poesia Catalã Contemporânea* (São Paulo, Monfort Editor, 1969), amb sis poemes d'Espriu.

Com ponderar-la degudament? Com expressar la /3/ meva admiració pel seu esbalaïdor domini del català i pel seu portuguès d'antologia? No deixa de ser una amable, exquisida ironia que vostè em parli de les possibles correccions que jo li pugui assenyal·lar. El temps, no sé si podrà fer-ho, encara que ho poso en quarantena. Jo, pobre de mi, no, gens ni mica. Vostè subratlla la gran semblança fonètica, semàntica i sintàctica entre les nostres dues llengües, i això és veritat, però fins a un cert punt. I també és veritat que la semblança és sovint entrebancadora i representa amb molta freqüència més una dificultat que no pas una ajuda. I vostè ho ha sabut entendre i resoldre tot amb una traça insuperable. Accepti l'homenatge del meu aplaudiment, del meu entusiasme i de la meua més pregonia gratitud. I, per escriure, cal afegir-hi la traducció a l'esperanto, els estudis promesos³² i l'interès –per a mi importantíssim– de Vimala. Resultat: quedo reduït al més emocionat –i espero, per la meua ànima, que eloqüent– dels silencis.

Tota l'amistat, per a tots dos, del seu devot afm.

Salvador Espriu.

P. s. – Potser un anglès no aprovaria –ni entendria– el to d'aquesta carta. Pitjor per a ell. Nosaltres som hispànics, i no pas tous, però.

10

Molt estimats amics,³³

7-III-70.

Com agrair degudament les vostres paraules, la vostra amistat, la vostra companyia? Potser només amb un emocionat, religiós silenci.– No, no exagero, però jo no ho puc considerar de cap manera com una desgràcia. La manca de salut condiona, però, molt la meua activitat.– Moltes gràcies per *totes* les notícies que em doneu. Sapigueu, tanmateix, que seré fora de Barcelona, a partir del dilluns, dia nou, fins al trenta-u de març.– Desitjo que les vacances us hagin provat i que pugueu tornar al vostre treball creacional amb una renovada empena.³⁴ Sí, heu estat molt sortós amb Vimala: presenteu-li els meus respectes. I rebeu tots dos la meua més cordial amistat.

Espriu.

32. És possible que Espriu es refereixi al *Prefácio* que Seabra preparava per encapçal·lar la traducció de *La pell de brau* al portuguès (dins S. ESPRIU, *A Pele de Touro*, p. 11-16).

33. Targeta adreçada a Vimala Devi i a Manuel de Seabra a Londres. El text ocupa tot l'espai disponible i això em fa no reproduir la col·locació dels elements textuais. Al centre hi ha, en lletres de motlle: «SALVADOR ESPRIU / ADVOCAT». Al marge inferior esquerre, també imprès: «Passeig de Gràcia, 132, 4.ª 2.ª / Telèfon 228 34 63», i al marge inferior dret: «BARCELONA-8».

34. Espriu havia escrit dos punts abans del guionet, els quals corregeixo en punt.

11

Molt estimat amic,³⁵

La seva carta i el retall de diari encara m'han arribat a temps: moltes gràcies. Lamento la neu i el fred que han d'endurar. Paciència i felices Pasqües.— Sempre cordialment seu afm.

SALVADOR ESPRIU
ADVOCAT
·/. 9-III-70.

Passeig de Gràcia, 132, 4.^{rt} 2.^a
Telèfon 228 34 63

BARCELONA-8

12

1

Barcelona, 23 d'abril de 1970.³⁶
Sr. Manuel de Seabra.
Londres.

Molt estimat amic.

Moltes gràcies per la vostra tan amable carta del dinou del corrent, que m'apresso a contestar:

I.— Excel·lent la notícia de la revisió. Estic segur que les modificacions hauran estat, a la força, molt poques. I mínima la correcció de les errades, pel que vaig veure gairebé inexistents.— Encara més bo l'anunci de l'assaig que em prometeu.³⁷

II.— De cap manera no podeu atribuir a ignorància vostra la inintel·ligibilitat de les expressions italianes del poema XIII, que cal deixar sense traduir, és clar. En una estada que vaig fer, ja fa alguns anys, a Venècia, vaig anar per força a raure —la ciutat era plena de gom a gom— en una mena de dispesa d'aspecte molt dubtós i sinistre, prop del també molt sinistre «Ponte delle Guglie», regentada per la «signora» Ernesta Bacco («Bacco Ernesta»: ja sabeu el costum italià d'anteposar el cognom al

35. Targeta enviada a l'adreça de Londres de Manuel de Seabra. La indicació «SALVADOR ESPRIU / ADVOCAT» i les de lloc als marges inferiors hi són impreses.

36. Els quatre fulls de la carta són numerats per Espriu.

37. És possible que Espriu encara es torni a referir al pròleg de *A Pele de Touro*.

nom) i que em va semblar una tronada i potser ja jubilada «don- /2/ na di mal affare» (i potser sí que ho era o ho havia estat), en les mans –per dir-ho d’alguna manera– de la qual vaig témer de deixar, no la meva més que problemàtica virtut, sinó, simplement, la bossa i potser la vida. Va resultar tanmateix que era –o fou almenys per a mi– una excel·lent persona, amb l’honesta conversa de la qual em vaig divertir molt i que no va intentar en cap moment d’imposar-me el gaudi dels seus més que marçits –encara que molt adiposos– encants ni d’estafar-me ni una trista lira. Un dia o un altre, si visc, contaré tot això en una narració o en un entremès –o potser de l’una i de l’altra manera.³⁸ Com que coneixeu prou el caràcter cíclic i «lligat» de tota la meua obra, confio en què aquesta explicació no us sorprendrà massa, i no cal afegir, m’afiguro, que aleshores el poema al·ludit quedarà clar i entenedor per a tot-hom.– Us autoritzo a utilitzar des d’ara aquesta «nota» (que contribueix a subratllar la deliberada, lenta, meditada i gairebé obsessiva «creació» literària meua) en la forma que us vingui més de gust, al vostre lliure albir.

III.– «Haviv» no és «primavera», sinó «estimat, amant, amic». És el conegudíssim «habib» àrab, però un jueu marroquí m’assegurà que la transcripció aproximada al nostre alfabet de l’equivalent –idèntica– paraula hebrea era més aviat «haviv» que no pas «ha- /3/ bib» –i així ho vaig decidir, per matisar-ne l’hebraisme i que no es pogués confondre amb un arabisme, la qual cosa no tindria massa sentit. Si m’he equivocat o no, no ho sé ni ho vull esbrinar més. – «Primavera» és «aviv» i és encara, em penso, un relatiu neologisme. Els antics hebreus coneixien només, com sabeu, dues estacions: l’estiu («gayiṣ») i l’hivern («hōref»). També hi ha «gāṣīr» = «sega» = «estiu». – «Abib» (hebreu: «’ābīb» = «espigues madures») és, sembla, l’antic nom cananeu d’un mes i és traduït erròniament –diuen– per «primavera» a la Vulgata (Èx.: XIII, 4, i XXXIV, 18; i Dt., XVI, 1, si no m’equivoco). I dispenseu la fàcil erudició, la pedanteria i la llauna. Però aquestes coses em fan riure i em diverteixen molt, perquè resulta que, en últim terme, els erudits es lleven la pell els uns als altres i és evident que ningú –o cap d’ells, vull dir– sap de debò res de res.

IV.– Correctes les equivalències de «golah» i «El - Elohe - Israel» i la identificació de «Saron»: la planura de la costa, entre el Carmel i Iaffā.– Però us previnc en contra de la grafia «Sharon». En hebreu és «Haššārōn», essent l’element «ha», com sabeu, l’article indistint masculí i femení. Ara bé, és probable que el nom no sigui semític i tingui relació amb el grec «saronis» = «alzina podrida». L’hac és, per tant, molt discutible.– Quant a «Sepharad» = «Hispania» (nosaltres i vosaltres) és un imprecís «Occident» d’origen no pas antic, /4/ em penso, sinó rabínic. En hebreu del A. T., «šāfōn» és el nord, «dārōm» el sud (però també «ne’eveb», vist des de

38. Al poema XIII de *La pell de brau*, segons la versió que va traduir Seabra, llegim: «Bacco Ernesta, non donna di mal affare. Vingué / del ponte delle Guglie i lloga recambrons / per escoltar manubris molt lentament tocats / amb tremolosos dits de temps i de records.» Posteriorment, Espriu la fa parlar en venecià a «Dànae», de *Les roques i el mar, el blau* (1981), però sense arribar a construir una narració sobre el personatge. Com tot seguit l’autoritza Espriu, Seabra reproduceix aquestes explicacions al *Prefàcio de A Pelle de Touro*, p. 15.

Canaan), «quedem» l'est i «iam» o «ham» = «mar» = occident. O sigui el Mediterrani, vist des de Canaan. Recordo un personatge «Sepharad» a les llistes de noms dels primers capítols del Gènesi, però ara no tinc a mà la Bíblia, per a precisar-vos la citació. Però és un simple nom entre molts d'altres. De tota manera, crec que és fàcil d'investigar l'origen de «Sepharad», però us confesso que jo no ho he fet mai ni m'importa gaire.³⁹

V.– Estupenda la intenció de l'Editorial «D. Quixote». N'espero la confirmació, així com també la decisió de l'editor de la versió a l'esperanto: que tinguem sort per ambdós costats, com vós molt bé dieu.

I res més per avui. Perdoneu-me el pesadíssim «maó» epistolar.– Els meus més afectuosos i respectuosos records a dama Vimala.– Una molt cordial abraçada del vostre agrait afm.

Espriu.

13

Molt estimat amic,⁴⁰

Dispenseu-me que contesti la vostra molt amable carta del dos de juny (el retard és degut a malaltia) amb una simple targeta, però és que estic en absolut mancat de temps.– Moltes gràcies per les notícies editorials que em doneu i per la del retall de diari, de la qual no tinc cap altra // informació que la vostra.– Expressseu, si us plau, a Vimala el meu respecte i la meva profunda i invariable admiració.– Rebeu una forta abraçada del vostre devot afm.

Espriu.

SALVADOR ESPRIU

ADVOCAT

·/. 12-VI-70.

Passeig de Gràcia, 132, 4.^{rt} 2.^a

Telèfon 228 34 63

BARCELONA-8

39. Com és sabut, la grafia amb -ph del *Sepharad* espriuà, aparegut per primer cop a *Primera història d'Esther* (1948), prové de l'edició castellana de la Bíblia de Cipriano de Valera. En realitat, *Sefarad* no és un personatge, sinó, com explica el mateix Espriu a la carta, una indicació geogràfica que es refereix a l'Occident i posteriorment a la Península Ibèrica: «i els antics deportats de Jerusalem / que són a Sefarad / ocuparan les ciutats del Nègueb» (Ab, 20; cito de la traducció interconfessional catalana de la Bíblia [1993]). En una entrevista del 1979, Espriu va precisar el sentit del terme i el lloc on apareixia, sense esmentar ja cap «personatge» (vegeu F. REINA, *Salvador Espriu. Enquestes i entrevistes, II (1974-1985)*, Barcelona: Centre de Documentació i Estudi Salvador Espriu / Edicions 62, 1995, p. 84-85). Vegeu també O. GASSOL I BELLET, La pell de brau de *Salvador Espriu*, p. 57-69.

40. Es tracta d'una carta en dues targetes adreçada a Manuel de Seabra a l'adreça de Londres. La primera sense cap informació impresa, la segona correspon a les targetes professionals que Espriu utilitzava per a la correspondència privada, amb «SALVADOR ESPRIU / ADVOCAT» i les indicacions de lloc als marges inferiors.

14

Moltes gràcies, estimat amic, pel seu targetó, per les seves notícies i pel retall.—⁴¹ Quant al pròleg del llibre de Vimala, faré el que podré, és clar. Però estic de debò mort de por, terrificat.—⁴² Una abraçada.

SALVADOR ESPRIU

ADVOCAT

·/. 8-VII-70.

Passeig de Gràcia, 132, 4.^{rt} 2.^a

Telèfon 228 34 63

BARCELONA-8

15

SALVADOR ESPRIU⁴³

Barcelona, 27 de juliol de 1970.

Sra. Vimala Devi.

Londres.

Molt distingida i admirada amiga,

Vaig rebre al seu moment els seus «Telepoemas», amb les notes i la seva amable carta datada el vuit del corrent, la qual no he contestat de seguida, contra el meu costum, perquè em refiava de fer-li immediatament el pròleg i d'enviar-li tot plegat amb rapidesa. No ha estat per dissort així / / per una pila de motius, i ara li escric amb aquest retard, per tranquil·litzar-la i per demanar-li que em vulgui perdonar i que tingui alhora una mica més de paciència.

Molt bon estiu. – Li prego de saludar cordialment, de part meva, el seu marit. – Disposi sempre del seu avergonyit i devot afm.

Espriu.

41. Targeta que té imprès el nom, la indicació professional i les dels marges inferiors. Enviada a l'adreça de Londres de Manuel de Seabra.

42. Es refereix al pròleg a *Telepoemas*.

43. Nom i ratlla de separació impresos. Transcriu la carta, en dos fulls, de l'arxiu particular de Vimala Devi i Manuel de Seabra.

SALVADOR ESPRIU⁴⁴

Barcelona, 30 de juliol de 1970.

Sra. Vimala Devi.

Londres.

Molt distingida i admirada amiga,

M'acaben d'arribar les seves paraules datades el dia vint-i-set del corrent, amb la indicació de l'adreça de vostès fins a finals d'agost. El mateix dia jo li havia escrit, per correu normal (com també ho faré amb aquesta carta, perquè res no aconsella la conveniència de certificar-la, i d'altra banda, si bé és veritat que aquest sistema és, almenys en teoria, del tot segur –però ara les missives rarament es perden, i el servei de correus espanyol és, parlant amb objectiva justícia, en l'actualitat en general molt bo–, és tanmateix més lent, a més de car), al seu domicili habitual, que suposo que, acabat aquest parèntesi estiuenc, continuaran mantenint. En aquests moments, la meua esmentada carta l'estarà esperant, m'afiguro, en l'altra direcció.– En el meu escrit li deia el que, // en resum, ara li repetiré: 1.– Que havia rebut, crec recordar que entre els dies dotze i catorze de juliol, sense poder-ho precisar més, la còpia mecanografiada dels seus poemes, amb les seves ratlles a mà, datades el dia vuit. = 2.– Que, contra el meu costum, no li havia contestat a l'acte, perquè tenia el propòsit de fer-li de seguida el pròleg i d'enviar-li tot plegat sobre la marxa. = 3.– Que, per una pila de motius, no havia pogut realitzar encara aquest meu disseny i que me'n sentia avergonyit. = 4.– I que em volgués perdonar, amb la seva acostumada i característica magnanimitat.

Tot això és, per dissort, vigent. Només afegiré que miraré d'escriure sense més dilacions el pròleg, que li trametré el treball (amb la còpia dels seus poemes) a aqueixa adreça del mes d'agost, que els desitjo un bon estiu, que de part meua saludi cordialment el seu marit i que disposi sempre del seu devot afm.

Espriu.

44. Nom i ratlla de separació impresos. Transcripció la carta, que consta de dos fulls, de l'arxiu particular de Vimala Devi i Manuel de Seabra.

SALVADOR ESPRIU⁴⁵

Barcelona, 7 d'agost de 1970.

Sra. Vimala Devi.

Londres.

Molt distingida i admirada amiga,

Li retorno, a l'adreça d'agost que m'indicà, la còpia mecanografiada del seu llibre i li envio el meu pròleg. Desitjaria que el meu treball no li desagradés del tot, perquè, encertat o no, hi he posat els meus cinc sentits. Com que el prefaci és manuscrit i l'he hagut de fer en unes pèssimes condicions físiques (tremolor de la mà, migranya, xafogor terrible, etc.), tinc por que a estones, i més tractant-se d'una llengua molt pròxima a la seva però al capdavant forastera i estrangera, sigui gairebé il·legible, fins i tot comptant amb l'experimentada ajuda del seu marit. No vacil·lin, doncs, si topen amb dificultats, a demanar-me'n aclariments, que jo els facilitaré ben de grat.

Comprovant dates, veig que no he trigat ni de bon tros un mes a enllestir el meu «estudi». No l'he retardat gaire, em penso, i sobretot tenint present que som // en plena temporada estiuenca. No hauré trencat massa, goso creure, el ritme de la impressió i de la publicació del llibre, i això em tranquil·litza. De tota manera, li demano de nou que em vulgui perdonar la meva dilació, del tot involuntària.

Com que m'anguniejo molt i per tot, li prego que m'acusi rebut de la tramesa, quan «l'hi» arribi, és clar. Em trauré un pes del damunt. Em basta que em posi en una targeta: «Tot en el meu poder. Accepto –o no– les seves paraules.» Només això. Moltes gràcies d'avançada.

Notarà al seu corresponent indret que m'he decantat per la grafia «Kamara». En realitat, jo he vist d'una manera habitual «Camara», al contrari de «Kalidasa», «Sakuntala», etc. No *recordo* bé com ho ha resolt Grünwedel en la seva ja reculada traducció, perquè, encara que la conec des de fa molts anys, no la tinc en aquesta ocasió a la vista. Sospito que el vell savi, com a bon germànic, va estergir «Kamara», però la *k* és una lletra que repugna en principi a la nostra sensibilitat romànica. Amb molts més coneixements que els meus, faci'm el favor de decidir i fixar la transcripció d'aquest nom. «Camara» m'encantaria.

I res més per avui. Bona continuació d'estiu. Els meus records més cordials al seu marit. Disposi sempre del seu devot afm.

Espriu.

45. Nom i ratlla de separació impresos. Transcripció de la carta, que consta de dos fulls, de l'arxiu particular de Vimala Devi i Manuel de Seabra.

18

SALVADOR ESPRIU⁴⁶

Barcelona, 11 d'agost de 1970.
Sra. Vimala Devi.
Londres.

Molt distingida i admirada amiga,

Moltes gràcies per la seva amable carta datada el dia set i que em va arribar ahir. Aquell mateix dia li vaig enviar, per correu certificat, a aqueixa seva estiuenda adreça, la còpia a màquina dels seus poemes, el meu prefaci i unes ratlles acompanyadores: potser que a hores d'ara haurà ja rebut tot plegat.

Cordials records al seu marit. Disposin sempre del seu devot afm.

Espriu.

19

Molt estimat amic,⁴⁷

Moltes gràcies per la vostra tan amable targeta.— Que Vimala no s'apressi a escriure'm: em faig càrrec de tot.⁴⁸ Ara descanseu, i que la vostra instal·lació a Portugal sigui plena de benaurances i d'èxit.— Una cordial abraçada del vostre invariable afm.

Espriu
·/. 17-IX-70.

SALVADOR ESPRIU
ADVOCAT

Passeig de Gràcia, 132, 4.^{rt} 2.^a
Telèfon 228 34 63

BARCELONA-8⁴⁹

46. Nom i ratlla de separació impresos. Transcriu la carta de l'arxiu particular de Vimala Devi i Manuel de Seabra.

47. Targeta a Manuel de Seabra que té imprès el nom, la indicació professional i les dels marges inferiors. Possiblement enviada encara a Londres.

48. Espriu contesta així al fet que el seu pròleg no fos publicat. Segons sembla, que el pròleg anés a parar a l'adreça de Londres va fer que, quan Vimala Devi el va poder haver, el llibre ja estigués en premsa.

49. Després d'aquesta targeta, el germà de Salvador Espriu va enviar una carta mecanografiada a Manuel de Sea-

SALVADOR ESPRIU⁵⁰

Barcelona, dinou d'octubre de mil nou-cents setanta-tres.
 Senyor Manuel de Seabra.
 Pareda (Cascais).
 Portugal.

Molt admirat i distingit amic,

No he tingut *fins avui* cap esment de la seva tan atenta i amable carta datada el dia vint-i-nou de setembre últim. M'apresso a contestar-la.— No vegi en aquest retard, contrari a la «molta urgència» que em demanava, ni el més lleu vestigi de desídia o descortesia per la meua banda, li ho prego. La «història» és aquesta: jo continuo molt malalt, més que mai, perquè «faig» —com diuen els metges— unes molt sovintejades crisis de pressió —hipopressió— que em duen a la vora del col·lapse, alguna vegada *fins* a la (*fins* ara) momentània pèrdua del coneixement, al desmai. Els metges (el meu germà ho és) no n'*aclareixen* l'etiologia. Fa vuit anys —i sobretot cinc— que la ballo molt prima, amb pneumònies, afeccions renals i altres desgracies, perquè // es veu que el meu organisme no té defenses i puc arrebregar de sobte qualsevol malura. No dramatitzo: em limito a «informar». Com que d'habitut m'és impossible d'escriure, el meu germà s'encarrega dels meus afers i, per tant, de la meua correspondència. Ara bé, ell ha de viatjar, per la seva feina, que és molt complexa, sense treva ni repòs. D'aquí ve l'endarreriment, etc. Vulgui disculpar-nos. Avui jo puc agafar el bolígraf, i ve-li aquí.

No sé res en concret del contracte del «Dom Quixote». Si existeix o ha existit, hi han *intervingut* els meus editors. Temps i temps enrera me'n varen dir alguna cosa: en vaig treure la impressió, pel que veig equivocada, que vostè d'una manera o altra hi figurava o hi *intervenia*. Per *aclarir-ho* (jo no ho puc fer), s'ha de prendre la molèstia d'escriure al senyor Francesc Vallverdú. — «Edicions 62, S. A.». — Provença, 278, 1er. — Barcelona. — 8. — Pel que vostè em comunica, dubto molt, *és clar*, que pugui deixar endreçat aquest

bra a la població de Pareda. Signada a Barcelona el 10 de gener del 1973, la carta era feta al damunt de paper professional (al marge superior esquerre hi ha imprès: «JOSÉ ESPRIU CASTELLÓ / MÉDICO» i al dret, l'adreça «Paseo de Gracia, 118, pral. [a màquina, substitueix l'antiga 132, 4.º 2.º] / Teléfono 228 34 63»): «Distinguido señor y amigo: / Creo que tengo el deber y, por lo tanto, la evidente responsabilidad de interferir la correspondencia de mi hermano por razones que no me parece oportuno exponer, pero que supongo que, en cierta manera, usted conoce. / Es consecuencia de esta decisión el que le acuse recibo del ejemplar número 2 de la revista NORDA PRISMO que mucho le agradezco y archivo con el propósito de darlo a conocer a Salvador el día que sean superadas las circunstancias por las que atraviesa. / Mande siempre a su afectísimo amigo / José Espriu Castelló (signat)».

50. Nom i ratlla de separació impresos. Carta en dos fulls.

assumpte abans de la seva imminent partença de Portugal. Em sembla, tanmateix, que els tractes amb «Dom Quixote» no han «prosperat». Però no li ho puc assegurar.

I no l'amoïno més.— Els meus respectes a la seva senyora.— Sempre cordialment seu admirador i agraït afm.

Salvador Espriu.

C.s. — Passeig de Gràcia, 118, Pral., 1^a. — Barcelona. — 8.⁵¹

21

SALVADOR ESPRIU⁵²

Barcelona, vint-i-dos d'abril de 1975.

Senyor Manuel de Seabra.

Lisboa.

Molt admirat i estimat amic:

Permeti'm que li expressi, una vegada més, la meva profunda gratitud per la seva esplèndida traducció de «La pell de brau» al portuguès, apareguda a la fi, en una edició molt bonica, acompanyada d'una generosíssima presentació, tam- / / bé seva, a les «Publicações Dom Quixote». — Fa uns quants dies, molt pocs, que «Edicions 62, S.A.» me'n varen enviar un exemplar.

Desitjo que el nou règim establert al seu gran país sigui un rotund èxit democràtic.⁵³ Li prego de voler presentar els meus respectes a la seva senyora.— Rebi les més cordials salutacions del seu agraït afm.

Salvador Espriu.

Passeig de Gràcia, 118, Pral., 1^a. — Barcelona — 8.⁵⁴

51. Escrit verticalment al marge esquerre del full.

52. Nom i ratlla de separació impresos al primer full dels dos de què consta la carta.

53. El 25 d'abril de 1975, un any després de la Revolució dels Clavells, van tenir lloc les primeres eleccions democràtiques del nou règim. La frase d'Espriu potser amaga el desig de reconvertir el procés revolucionari portuguès en un de més democràtic a l'estil liberal? En una entrevista publicada a *El Progreso* (13-X-1974) de Lugo havia declarat davant les preguntes sobre la situació portuguesa: «Probablemente pasaron un pouco mal certos anos. Portugal é un país ibérico cunha presenza recia e definida. [...] Iste povo tan ensigne e cun sintido histórico que hoxe seus fillos poderon cambealo no tema político. Nista difícil traietoria, os políticos non deben servirse do seu país senon servir o seu país. Facer isto é servir ben a vontade dun povo». I tot seguit, fa unes matisades declaracions sobre el marxisme (arriba a defensar Fidel Castro i els dirigents soviètics de l'època) on, malgrat tot, declara: «Non me gustaría que o marxismo triunfase por inteiro. O mundo necesita diálogo; non me intresa primordialmente a economía» (citada de F. REINA, *Salvador Espriu. Enquestes i entrevistes*, II, p. 13-14).

54. Adreça escrita a mà. S'ha conservat, referent a un altre projecte, una última carta mecanografiada de Josep

Pròleg.

Vimala Devi, la gran poetessa de llengua portuguesa nascuda a Goa, m'ha fet l'honor d'encarregar-me la presentació de «Telepoemas», el seu cinquè llibre —si no em descompto—, quart en el nombre dels seus reculls poètics. Sabem també, d'aquesta extraordinària escriptora, que té enllestit i lliurat a la premsa un estudi de la literatura indo-portuguesa, que sospitem que és importantíssim, si no exhaustiu.

Per què Vimala Devi m'ha triat, precisament a mi, com a prologuista del seu nou llibre, que no necessita, d'altra banda i amb una clara evidència, de cap mena de padrinatge? Vet aquí una pregunta que em formulo i per a la qual ni la meva presumpció no troba cap resposta vàlida. Jo sempre he estat convençut del destorb i de la inutilitat dels prefacis. Ara he d'assumir en aquest, per escriure, una rara i grossa responsabilitat.

Car és temerari, si no una profanació, intentar de comentar aquesta poesia tan personal, alliberada de retòrica, que persegueix i ateny l'essencial nuesa dels mots, /2/ immediata al silenci, devers el qual camina l'autèntica poesia. El silenci, que és el guany i el guardó de tota autèntica poesia.

«Res no existeix sense una gran profunditat, i a partir de cada punt aquesta profunditat de l'infinit és visible», afirma en resum una alambinada especulació cabalística. Ignoro si Vimala Devi s'ha plantejat d'una manera precisa aquesta qüestió, però la seva singular poesia, que me n'ha desvetllat el record, hi desemboca. Algú ha notat que aquesta dona sorprenent «és una poetessa sempre renovada en la seva creació artística.» Sí, és cert, però es tracta d'una renovació centrada i justificada en una immutable, en una inflexible fidelitat a ella mateixa, a aquesta veu aixecada a orient que no incideix mai, tal volta per no voler ajudar, amb una punta de malícia o d'irònic desdeny, els seus admiradors d'avui i els seus escoliastes de demà, en la negativa facilitat de l'exotisme. No sé quants anys de meditació han calgut a Vimala Devi per conquerir potser, com el Guru Kamara, la il·luminació perfecta. Jo endevino que l'ha aconseguida, sense haver estat, però, per sort

Esriu a Manuel de Seabra, feta al damunt de paper professional (al marge superior esquerre hi ha imprès: «JOSÉ ESPRIU CASTELLÓ / MÉDICO»), i al dret, l'adreça «Paseo de Gracia, 118, pral. 1.ª / Teléfono 228 34 63»): «JE/mls. / Barcelona, 9 d'abril de 1.976 / Sr. / Manuel de Seabra / Av. 5 de Outubro, 317-1º / LISBOA – I / Distingit senyor i amic, / En nom del meu germà convalescent, acuso rebut del seu escrit de setze de febrer passat i li prego excusi el retard en contestar-li, motivat pel meu excés de treball i les meves freqüents absències de Barcelona. / Com apoderat que sóc d'en Salvador, amb molt de gust autoritzo a vostè que seleccioni el que li sembli més adequat de l'obra del meu germà. No és possible, en canvi, complaure'l procurant-li poemes inèdits, ja que en Salvador, pel seu delicat estat de salut i la seva poca disponibilitat de temps, no es pot comprometre a res. / Rebi una cordial salutació del seu afectíssim amic / Josep Esriu Castelló (signat)».

55. El text es troba a l'arxiu particular de Vimala Devi i Manuel de Seabra. Fulls numerats per Esriu.

nostra, emportada enlaire, a les estances del cel, paraula que li agrada de paladejar en el seu meravellós llenguatge.

No és un cel místic, tanmateix, sinó corpori, si se m'admet /3/ l'expressió. Corpori, però ple d'un alt sentit filosòfic, arrencant del qual –i de cada punt o tema que toca– ens esdevé caritativament manifesta la infinita pregonesa a què abans al·ludia. Aquesta gràcia ens és concedida pel do verbal, generós i exquisit, de l'autora. Des del meu català, aliè però alhora tan pròxim al tremolor del seu portuguès, puc gaudir sense entrebancs d'aquest do, d'aquest regal magnífic. Les citacions, en adduir la qualitat del valuós present, haurien de ser tantes, que correria el risc estúpid de reproduir aquí l'aplec sencer, quan ja el lector, decidit amb raó a saltar-se les acaballes d'aquesta introducció sobrera, glatirà per encarar-se amb aquesta obra magistral.

No sóc competent per a encetar una anàlisi de la seva estructura, ni són tampoc aquestes la meva comesa i la seva llei, que s'ensorrarien en transcendir-les, com a càstig, en una pedant i buida impertinència. Guardo en la memòria la lliçó d'Eliot, quan en algun indret assegura que parlar vagament dels poetes com a filòsofs no mena gaire lluny, encara que sigui la contesta més senzilla al problema –o a un dels enigmes– del continent de la poesia. Aquesta perillosa objecció vorejada, advertiré que els de Vimala Devi són poemes transmesos des de la distància d'un esperit superior, i així els hem de rebre i entendre. Però aquest esperit és encarnat, per fortuna, en una dona, en una dama, en una dona de debò. I són /4/ tan humans el cervell que els ha pensats, el cor que els ha dictats, la mà que els ha escrits i els llavis que els mormolen! Potser encara més despullada que a «Hologramas», aquesta poesia ens és, però, dirigida, predicada, amb més tendresa, amb una nobilíssima pietat, la qual, en acompanyar-se d'una saviesa idiomàtica absoluta, permet a Vimala Devi de mesclar i fusionar els termes més recents i més tècnics del nostre evolucionat món científic –i fins vocables i girs d'altres llengües– amb el lèxic de la rica i dolça tradició galaico-portuguesa, fins a un tal grau de reeixida eficàcia, que temptatives paral·leles molt comptats cops l'han abastat.

Però no em vull interposar més entre aquests poemes i el lector. Que ell mateix, si se'n sent prou mereixedor o capaç, els judiqui. Ja en el llinar del llibre, i abans d'acomiar-me, voldria només afegir que m'he de preguntar de nou per què Vimala Devi es decantà a escollir-me per a aquesta comanda. I sobretot em preocupa –i ho interrogo no sense un cert espant– fins on aquesta poesia conduirà la seva autora, i de retruc a nosaltres, en el sempre misteriós i imprevisible futur.

Salvador Espriu.

Barcelona, 6 d'agost de 1970.

Camí de sirga que no es pot recórrer a peu

SIMONA ŠKRABEC

L'obscur fraïcheur de ma chambre offrait à mon imagination le spectacle total de l'été, dont mes sens, si j'avais été en promenade, n'auraient pu jouir que par morceaux.

Marcel Proust

L'Honorat del Cafè escruta intranquil amb una magnífica ullera de llarga vista la superfície del riu i espera en va l'arribada del *Carlota*. El llaüt, conduït pel vell llop de riu Arquimedes Quintana, apareix en el camp visual de la ullera tot just set dies més tard. Aleshores el cronista anònim –a través dels seus ulls veiem tot el que passa en la novel·la– anota que el farmacèutic posava tota la seva atenció a observar la nau que «remuntava les aigües tèrboles».

La novel·la de Jesús Moncada està construïda d'escenes com aquesta que recuperen els records de més de dos-cents personatges. La història, doncs, no es pot seguir com quan estem davant d'un sol fil narratiu. L'autor ens posa davant d'un text que podem descriure de manera senzilla dient que és la crònica d'una ciutat. Hi trobarem reflectits els esdeveniments històrics que abracen des de mitjan segle XIX fins als anys setanta del segle XX. Tanmateix, la presència del passat històric no és més que el ressò llunyà dels canons, perquè davant nostre es desplega una xarxa de destins humans individuals. Però fins i tot aquesta personificació de la història no és l'última meta fins on pot arribar la ploma de Moncada. Gairebé en cadascuna de les escenes podem reconèixer una estructura més profunda. Què s'amaga, doncs, rere els saltirons alegres del vaixell que talla el corrent, remuntant el riu? Sembla

NOTA. Aquest article amb algunes modificacions és el pròleg de la meua traducció a l'eslovè de la novel·la *Camí de sirga* de Jesús Moncada amb el títol «La vall on bufen només el cerç i la garbinada» («Dolina, kjer pihata le burja in jug»). J. MONCADA, *Proti toku*, Ljubljana: Študentska založba, 2004.